

Т. Ф. Литвинова, С. Ю. Компанієць

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, Україна

ІСТОРИОГРАФІЧНЕ ОСВОЄННЯ ІСТОРІЇ ДВОРЯНСТВА ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ кінця XVIII – першої половини XIX ст.

E-mail: litvinova.tf@i.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8682-2819>

ResearcherID: G-1951-2019

E-mail: sergejkompaniec053@gmail.com

Анотація. З кінця XX ст. у вітчизняній історіографії розпочався процес тотального перегляду накопиченого досвіду. Створені радянською та народницькою історіографією образи українського дворянства як визискувачів трудового народу та зрадників національної справи зазнали суттєвої корозії. Завдяки інтенсивному освоєнню цієї проблематики накопичений значний масив досліджень історії дворянства різних регіонів, які суттєво змінили уявлення щодо громадської, господарської, освітньої та культурної активності панівної верстви. Наявність такого потужного історіографічного доробку викликала запит на його експертний аналіз. Предметом історіографічного розбору стали найбільш репрезентативні дослідження, які претендують на цілісну репрезентацію дворянської верстви Лівобережної України. Виявлено, що проблематика історії дворянства, яка на початку 1990-х рр. займала маргінальне місце в історіографії, у XXI ст. стала однією з провідних тем. Найбільш розробленими виявилися такі питання, як: меценатська, освітня, громадська, господарська діяльність найбільш значущих представників цієї верстви. Активно розробляється проблематика родинного й повсякденного життя. Водночас поза увагою залишається або лише намічений як перспективний цілий комплекс напрямів, визначений розумінням завдань нової соціальної історії та методологічними можливостями історіографічних поворотів світової історіографії останніх десятиліть. Серед них роль і місце соціальної еліти в регіоні та імперії загалом, специфіка стосунків з іншими станами, соціальна, ментальна, господарська диференціація регіонального дворянства, приватне та сексуальне життя, історія дозвілля, читання, уявлень та емоцій. Актуальним залишається й екстенсивне розширення інформаційних можливостей за рахунок архівної евристики та нових археографічних проєктів. Без розв'язання виявлених проблем неможливе не лише глибоке розуміння історії дворянства, а й адекватне сприйняття «українського XIX століття» загалом.

Ключові слова: дворянство Лівобережної України, історіографія, історія України XVIII–XIX ст., сучасна українська історична наука, соціальна історія.

T. F. Lytvynova, S. Yu. Kompaniiets

Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

HISTORIOGRAPHICAL STUDY OF THE HISTORY OF THE NOBILITY OF LEFT-BANK UKRAINE AT THE END OF THE XVIII – THE FIRST HALF OF THE XIX CENTURY

Abstract: Since the end of the 20th century, the process of a total revision of the accumulated professional experience has begun in domestic historiography. This was due to several main factors. The emergence of independent Ukraine forced specialists to change the optics of regional historians, who in their works were oriented towards the interpretations of the research centers of historical science of the USSR, towards the identity of representatives of self-sufficient

national historical science. The search for new scientific strategies posed the problem of choosing a wide range of methodological guidelines, from the modernization of populist archaism to the assimilation of theoretical proposals of world humanities. On this difficult path, one of the key problems was the rethinking of the role and place of social elites in domestic history. The images of the Ukrainian nobility as exploiters of the working people and traitors to the national cause, created by Soviet and populist historiography, have undergone significant corrosion through the efforts of modern Ukrainian historians over the past thirty years. Thanks to the intensive historiographical development of this issue, a significant body of professional research on the history of the nobility of various regions has been accumulated. Capital monographs, thorough archaeographic publications, dissertations, dozens of scientific articles and reviews have significantly changed the perception of the social, economic, educational and cultural activity of the ruling class. The presence of such a powerful historiographical work has caused a request for its expert analysis and assessment. The subject of the historiographical analysis has become the most representative studies that claim to be a holistic scientific representation of the nobility of Left-Bank Ukraine. It has been revealed that the problems of the history of the nobility, which in the early 1990s occupied a marginal place in Ukrainian historiography, in the 21st century, became one of the leading topics and one of the status subjects of research. The most developed and well-presented were such issues as the patronage, educational, public, and economic activities of the most significant representatives of this stratum. The issues of family and everyday life have been raised and are being actively developed. At the same time, a whole complex of directions remains out of attention, or is only outlined as promising, determined by the understanding of the tasks of new social history and the methodological possibilities of numerous historiographical turns of world historiography of recent decades. Among them are the role and place of the social elite in the region and the empire as a whole, the specifics of relations with other estates, social, mental, and economic differentiation of the regional nobility, private and sexual life, the history of leisure, reading, ideas, and emotions. The extensive expansion of information capabilities through archival heuristics and new archeographic projects also remains relevant. Without solving the identified problems, a deep understanding of not only the history of the nobility, but also an adequate perception of the «Ukrainian 19th century» as a whole is impossible.

Key words: nobility of Left-Bank Ukraine, historiography, history of Ukraine in the 18th-19th centuries, modern Ukrainian historical science, social history.

Вступ. Одним із проблемно-тематичних пріоритетів сучасної української історичної науки стало переосмислення домінуючих протягом другої половини XIX–XX ст. народницьких та марксистських наративів у ставленні до елітних суспільних верств. Створені й закріплені в белетристиці, суспільній практиці та політичній діяльності образи експлуататорів трудового люду, зрадників народних інтересів, безпринципних та егоїстичних шукачів прибутку міцно укорінилися й у масовій свідомості та історичній культурі, закладаючи таким чином підвалини глибоких соціальних, політичних та національних конфліктів. За три десятиліття незалежності України вітчизняна історична елітологія накопичила значний археографічний, джерельний, історіографічний та концептуальний ресурс. Він дозволив суттєво розширити інформаційну базу студій з історії дворянства, вписати їх у загальноєвропейський історіографічний контекст та розгорнути наукові дискусії на новій методологічній та світоглядній основі. Елітологічний дискурс втілювався в історіографічній практиці в найрізноманітніших формах: монографії, дисертації, наукові статті, тематичні збірники, рецензії, аналітичні огляди, археографічні публікації. Результативність роботи вітчизняних істориків в елітологічній тематиці, що вимірюється в кількісних показниках та якісних параметрах, досягла такого масштабу, що весь цей інтелектуальний масив вимагає глибокого історіографічного осмислення: виявлення основних проблемно-тематичних вузлів, перспективних напрямів, теоретико-методологічних пріоритетів, персонального внеску конкретних фахівців, виявлення рівня і якості архівного та археографічного опрацювання та багатьох інших параметрів. Такого роду історіографічна експертиза важлива не стільки сама по собі, скільки як своєрідний інструмент, здатний поставити діагноз стану освоєння історії елітних груп у вітчизняній історичній науці, а отже виявити найперспективніші напрями подальших студій. Значною мірою це стосується й дослідження соціальної еліти Нового часу, зокрема дворянства. Актуальність обраної теми, окрім суто істо-

ріографічного пафосу, має як конкретно-історичний, так і суспільний потенціал. Річ у тому, що аналіз історіографічного освоєння історії дворянства останньої чверті XVIII – першої половини XIX ст. надає можливість суттєво розширити уявлення не лише про цю соціальну категорію, але й про переломний для української державності період загалом. В умовах інкорпорації соціальних груп Лівобережної України-Гетьманщини до імперських структур саме дворянство колишнього цього українського регіону виробляло стратегію, тактику, механізми збереження національної ідентичності, відстоювало перед центральною владою специфіку соціального, економічного та правового устрою своєї Батьківщини.

Мета і предмет дослідження. Враховуючи надзвичайну різноманітність та значні кількісні параметри історіографічного масиву історії дворянства Лівобережної України означеного періоду, тотальний аналіз якого може бути предметом спеціального великого проєкту, метою нашого дослідження стало виявлення основних напрямів освоєння цієї проблематики в сучасній українській історіографії. А тому предметом дослідження стали репрезентативні тексти, які найповніше реалізують поставлену мету.

Історіографія та джерела. Методи. Комплексне дослідження стану розробки історії дворянства Лівобережної України усвідомлюється як пріоритетне завдання на майбутнє. У зв'язку з цим доводиться констатувати, що однією з умов його реалізації може стати створення низки локальних історіографічних проєктів, націлених на експертизу стану розробки певних аспектів, проблем, персоналій, інституцій та процесів, що частково вже зроблено в історіографічних оглядах, зокрема С. Бараненко, З. Когута, Т. Литвиною, Л. Якименко¹. Водночас важливо усвідомлювати, що певним методологічним орієнтиром для реалізації поставленої мети можуть бути історіографічні огляди в дисертаціях, монографіях, історіографічні фрагменти наукових статей, рецензій та археографічних публікацій, де в межах поставлених завдань, дослідники здійснюють експертизу історіографічних джерел.

Джерельна база дослідження представлена історіографічними джерелами, відбір яких здійснювався за принципом репрезентативності відповідно до поставленої наукової мети. Вони складаються із текстів, виконаних у різних жанрах. При відборі історіографічних джерел перевага віддавалася постановочним статтям, у тому числі й історіографічного характеру, серійним археографічним публікаціям та творам монографічних форм. Щоправда, не завжди такий підхід виявлявся результативним. Зокрема, у монографії, присвяченій дворянству Лівобережжя «довгого» XIX ст., історіографічний огляд відсутній². Аналіз наукової літератури, окрім проблемно-тематичного репертуару, інформаційного забезпечення та методологічних підходів дозволяє також виділити провідні наукові центри та кадровий потенціал розробки історії дворянства, що надзвичайно важливо для оптимізації та ефективності налагодження наукових комунікацій та реалізації в майбутньому великих колективних проєктів.

Основний матеріал та результати. Дослідження історії соціальної еліти Лівобережної України має свою традицію, яка сягає ще у XIX – початок XX ст. У той час історики значною мірою археографічним шляхом створювали підґрунтя для наступних поколінь фахівців, публікуючи на сторінках різних журналів джерела з родинних архівів козацької старшини-дворянства, мемуари, спогади, записки, епістолярні комплекси.

¹ Бараненко С. М. Регіональний вимір історіографії дворянства в сучасній українській історичній науці початку ХХІ ст. *Інтелегенція і влада. Серія: Історія*. 2017. Вип. 37. С. 155–166; Когут З. Проблеми дослідження української еліти Гетьманщини (1650–1830). *Когут З. Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України*. Київ, 2004. С. 27–45; Литвинова Т. Ф. «Поміщицька правда». Дворянство Лівобережної України та селянське питання наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. (ідеологічний аспект). Дніпропетровськ, 2011. 732 с. Якименко Л. І. Дворянство Наддніпрянщини в дослідженнях сучасних істориків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2019. № 5. С. 43–49.

² Гуржій О. І., Русанов Ю. А. Дворянство Лівобережної України кінця XVIII – початку XX ст.: соціально-правовий статус і місце у владних структурах Російської імперії. Київ: Інститут історії України, 2017. 172 с.

Водночас були сформовані не тільки певні напрями в дослідженні історії лівобережного панства, а й оцінні визначення, які, як зазначено вище, існують і до сьогодення. Відповідно дворянство в суспільній свідомості зазвичай сприймалося як стан ретроградів, який чинив спротив прогресивному поступу суспільства, виступав противником будь-яких реформ, що зачіпали його інтереси, думав виключно про них і под.

Цікаво, що саме дворянин О. Лазаревський, який «не досліджував окремо українську еліту як соціальну групу»³, вивчаючи, так би мовити, внутрішнє, повсякденне життя народу, історію станів, економічної боротьби, заклав міцні підвалини історіографічної традиції у студіюванні вітчизняного дворянства під таким кутом зору. «Розробка» такого образу продовжувалася і його послідовниками (Д. Міллер, І. Теличенко, О. Левицький, В. Барвінський, О. Єфименко), а також у радянській історіографії в контексті проблеми розкладу феодально-кріпосницької системи та зародження буржуазних відносин, класової боротьби, де фарби згущалися, а визначення ставали різкішими – кріпосники, гнобителі трудящих, плантатори, реакціонери тощо. Щоправда, О. Лазаревський водночас сформував двісті сприйняття вітчизняного дворянства. Він вперше звернув увагу на так званих «прежних изыскателей малорусской старины», створивши засади для подальших студій М. Василенка, Д. Дорошенка, М. Грушевського та поступового перетворення «изыскателей» – Г. А. та В. Г. Полетик, Я. М. та О. М. Марковичів, А. І. Чепи, Ф. Й. Туманського, О. К. Лобисевича, В. Я. Ломиковського та інших – на «українських патріотів»⁴.

Переважно у передмовях до публікації джерел певною мірою були намічені й дослідницькі пріоритети щодо вивчення господарської специфіки, маєткової культури, меценатської, благодійницької діяльності, громадської активності дворянства, його повсякденного життя. Але центральною у вивченні соціальної еліти Лівобережжя все ж стала проблема політико-правової інтеграції козацької старшини в середовище російського дворянства і відповідно нобілітації. Фактично саме за таким алгоритмом відновлюється інтерес до історії дворянства в недавній українській історіографії, що й визначило основні параметри історіографічного аналізу цієї статті.

Якщо брати до уваги присвячені проблематиці цієї статті дослідження великих форм, не можна обійти увагою вже вище процитовану монографію Т. Литвинової «Поміщицька правда». Однак детально зупинятись на цьому не будемо, відсилаючи читачів до рецензії професора Ю. Присяжнюка⁵. Відзначимо лише, що авторка свідомо відійшла від традиційних для української історіографії сюжетів політико-правової інтеграції дворянства в імперську систему. Лівобережне панство представлено з позицій його розмірковування в переломний момент історії над «селянським питанням», проблемами кріпосного права, поміщицьких обов'язків, специфіки дворянсько-селянської взаємодії.

Однією з останніх спроб подати узагальнювальну картину з історії дворянства Лівобережної України стала монографія О. Гуржії та Ю. Русанова. Причому звернути увагу саме на цю регіональну дворянську спільноту авторів спонукало усвідомлення, що це «донині не ставало предметом спеціального фахового вивчення». Водночас автори переконані, що наукова новизна й актуальність їхнього твору зумовлені не тільки залученням архівних матеріалів, а й «необхідністю переосмислення з використанням новітнього методологічного інструментарію відомих історичних фактів і напрацювань попередників»⁶.

Не можна не підтримати сподівання авторів, що ця монографія «започаткує новий рівень наукової дискусії серед фахівців і “спровокує” появу цілої серії праць з дотичної проблематики». Та попередньо все ж можемо зробити деякі висновки, зупиняючись на

³ Когут З. Проблеми дослідження української еліти Гетьманщини (1650–1830). С. 31.

⁴ Литвинова Т. Ф. «Поміщицька правда». С. 9–10.

⁵ Присяжнюк Ю. Рец. на: Литвинова Т. Ф. «Поміщицька правда». Дворянство Лівобережної України та селянське питання наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття (ідеологічний аспект). Дніпропетровськ: Ліра, 2011. 732 с. *Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки»*. 2012. № 29 (242). С. 139–141.

⁶ Гуржій О. І., Русанов Ю. А. Дворянство Лівобережної України кінця XVIII – початку XX ст. С. 170.

тому, на що не звернули увагу попередні рецензенти цієї роботи⁷. По-перше, автори, заглибившись навіть у XII ст., в основному зупинились на вже непогано розроблених сюжетах. Причому три розділи з шести присвячено оформленню дворянського законодавства та еволюції правового статусу дворянства імперії загалом, деяким проблемам нобілітації козацької старшини. Спираючись переважно на праці істориків межі XIX–XX ст., автори майже не врахували доробок сучасної української історіографії, навіть монографію В. Панашенко, значний обсяг якої присвячений подібній проблематиці⁸. По-друге, книжка О. Гуржія та Ю. Русанова, попри заяви про методологічні новації, не пропонує не тільки нових дисциплінарних підходів до вивчення дворянства регіону, а й тематичного різноманіття. Отже, монографія, від якої варто було б очікувати синтезу сучасного історіографічного матеріалу, на жаль, не стала орієнтиром щодо визначення нових дисциплінарних напрямів дослідження дворянства Лівобережжя. Звичайно, тут можуть виникнути сумніви, чи дійсно є якісь зрушення в розробці історії дворянства саме Лівобережної України.

Огляд значної кількості досліджень з історії соціальної еліти Нового часу показав, що в тематичному та сюжетному плані цей напрям цілком відповідає сучасним трендам історичної науки з характерним для неї перенесенням уваги на людину, симбіотичні зібрання, невеликі соціальні групи. У дослідженні історії дворянства Лівобережжя це виявилось у створенні колективних портретів відомих старшинсько-дворянських родів⁹, визначенні ролі окремих осіб та певних дворянських спільнот у суспільно-політичному та культурному русі, меценатстві¹⁰, специфіки уявлень та повсякденного життя. У зв'язку з цим важливо, що історики порушили проблему включення в структури повсякдення дворянства господарських практик, адже в першій половині XIX ст., у нових економічних умовах вони були невіддільною складовою життя і значна частина панства українських регіонів, насамперед Лівобережної України свої життєві стратегії пов'язувала саме з господарським підприємництвом¹¹.

Значну увагу фахівці зосередили на вивченні маєткової культури дворянства. Причому велика кількість таких досліджень дозволила вже М. Казмірчук та Н. Мех підбити й історіографічний підсумок¹². Дослідниці проаналізували підходи до висвітлення проблеми представниками гуманітарних та природничих дисциплін, констатуючи, по-перше, посилення уваги до вивчення маєткової культури, по-друге, значну кількісну перевагу мистецькознавчих та краєзнавчих праць, по-третє, практичну відсутність міждисциплінарних досліджень, в яких би синтезувались історико-краєзнавчі та культурологічні підходи.

Вивчення панської садиби XIX ст. на Лівобережжі хоч і активізувалось, але все ще залишається не досить популярним серед істориків та розглядається більше у формі вузькоспеціалізованих розвідок – краєзнавчих, генеалогічних, природничих, мистецтвознавчих, персонологічних. Водночас зауважимо, що найбільш інформа-

⁷ Блануца А. Рец. на: Гуржій І., Русанов Ю. Дворянство Лівобережної України кінця XVIII – початку XX ст. *Критика*. 2018. Рік XXII. Число 7–8 С. 249–250. <https://krytyka.com/ua/reviews/dvoryanstvo-livoberezhnoyi-ukrayiny-kintsya-khvihi-pochatku-khkh-st-sotsialno-pravovyy>

⁸ Панашенко В. В. Соціальна еліта Гетьманщини (друга половина XVII–XVIII ст.). Київ, 1995. 210 с.

⁹ Барабаш Н. С. Рід Білозерських та культурний світ України XIX – початку XX ст. Київ: Видавничий дім «Стилос», 2007. 264 с.; Гаврилишина Н. А. Рід Кочубєїв в історії Лівобережної Гетьманщини (середина XVII – кінець XVIII ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2014. 16 с.; Товстоляк Н. М. Меценати і суспільні діячі Тарновські, їх місце та роль в історії України XIX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Кривий Ріг, 2006. 16 с.

¹⁰ Голубчик Г. Д. Рід Марковичів-Маркевичів у культурно-громадському житті України: «Нова сімейна історія»: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Дніпропетровськ, 2003. 20 с.; Опанасенко В. В. Роль чернігівського дворянства в суспільно-політичному та культурно-освітньому житті України 1785–1860 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Харків, 2003. 19 с.

¹¹ Литвинова Т., Малишко О. Господарські зайняття як повсякденні практики дворянства Лівобережної України першої половини XIX ст. *Український селянин*. 2023. Вип. 29. С. 53–61.

¹² Казмірчук М., Мех Н. Маєткова культура України в сучасних гуманітарних та природничих дослідженнях. *Український історичний журнал*. 2021. № 3. С. 157–169.

тивним як з історіографічної, так і з конкретно-історичної точки зору, виявився доробок М. Будзар. У численних статтях дослідниця загалом окреслила особливості маєтків дворянства Лівобережжя як «культурних гнізд» і, що важливо, відзначила дві основні тенденції щодо відбиття садибного та, ширше, «панського» побуту в літературній традиції, які закріпилися і в історіографії – поетизація садибного світу та негативне ставлення до способу життя у провінційних маєтках¹³. Водночас зазначимо, що творчість М. Будзар являє той позитивний дослідницький приклад реалізації персоніфікованих підходів до вивчення дворянської спільноти, який потребує спеціального розгляду. Обсяг статті примушує лише відзначити, що під її пером все рельєфніше постає не тільки особа головного героя уваги – Григорія Павловича Галагана, а й цілого родинно-свояцького кола людей, об'єднаних не лише статусом і достатком, а й спільними інтересами, прагненням працювати на благо своєї малої Батьківщини¹⁴. У численних статтях дослідниця розробляє різні аспекти життя та світосприйняття Галагана, намагаючись знімати глянець з особи мецената, показуючи її в усій складності людської долі.

Одним із важливих напрямів у дослідженні історії еліти стала проблема ідентичностей, тожсамостей¹⁵. Зрозуміло, дворянська спільнота щодо Нового часу добре піддається вивченню через наявність значної кількості текстів. До того ж в останні роки археографічним шляхом до наукового обігу вводяться цілі комплекси джерел, наприклад з родинного архіву Галаганів. Презентуючи таку титанічну працю київських університетських істориків М. Будзар та Є. Ковальова, рецензенти цього проекту зазначили, що він «змусить по-новому поглянути не тільки на самого Г. Галагана, а й на роль соціальних еліт в українській історії XIX ст., сприятиме переходу вітчизняної історіографії на новий етап у дослідженні дворянства від його “реабілітації” до розуміння і контекстуального вивчення»¹⁶.

Висновки. На початку 1990-х рр. проблематика історії дворянства Лівобережної України перебувала в ембріональному стані. Тому початок її розробки розгортався переважно за лекалами традиційної соціальної історії, яка передбачала, окрім кількісних обрахунків стану, виявлення секторів соціальної активності української еліти. Наслідком такої стратегії стали суттєві досягнення в дослідженні громадської діяльності дворянства, його меценатства, господарських практик та уявлень, повсякденного

¹³ Будзар М. Художньо-культурна спадщина панської садиби Лівобережної України XIX – початку XX ст.: варіанти історичних презентацій. *Київські історичні студії*. 2015. № 1. С. 98–107; Будзар М. Дворянська сільська садиба Лівобережної України XIX століття у сучасних історико-краєзнавчих дослідженнях. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: «Історія та географія»*. 2010. Вип. 38. С. 194–199; Будзар М. Історико-культурна модель панської сільської садиби в Україні XVIII–XIX століть: теоретичні засади дослідження. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Науковий журнал. 2011. № 2. С. 145–149.

¹⁴ Будзар М. Родинне життя українського дворянства першої чверті XIX ст. (за документами Галаганів із фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). *Українська біографістика*. 2022. № 23. С. 140–159; Будзар М., Терещенко Т. Мінливий світ українського дворянина XIX ст.: приклад Михайла Маркевича. *Українська біографістика*. 2024. № 25. С. 185–215; Будзар М. Форми релігійно-культурного благодійництва власників панських сільських садіб Лівобережної України XVIII–XIX століть як предмет досліджень історичного краєзнавства. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: «Історія та географія»*. 2011. Вип. 42. С. 9–14.

¹⁵ Будзар М. Проблема ідентичності як конструювання соціальних практик личности: к созданию «интеллектуальной биографии» Григория Галагана. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*. 2014/2015. Вип. 8. С. 233–244; Литвинова Т. Традиції та перспективи дослідження ідентичностей українських еліт другої половини XVIII – першої половини XIX ст. *Historia-mentalność-tożsamość: Studia z historii, historii historiografii i metodologii historii / Pod red. K. Polasik-Wrzošek, W. Wrzoška i L. Zaskilniaka*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Poznańskiego. 2010. S. 193–202; Литвинова Т. Ф. Поляки сквозь призму ідентичності української еліти середини XIX в. *Dobre z zle sąsiedztwa. Obce–nasze–inne: monografia / Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, red. naukowa K. Grysińska-Jarmuła, T. Maresz*. Bydgoszcz, 2018. T. 1: Bliscy i dalecy sąsiedzi. С. 102–111.

¹⁶ Журба О., Литвинова Т. Рефлексії з приводу археографічного видання «З Галаганівського архіву» 2017–2020 рр. *Український історичний журнал*. 2024. № 4. С. 193–206.

життя. Водночас залишається поза увагою або лише намічений як перспективний цілий комплекс проблемно-тематичних напрямів, визначений розумінням завдань нової соціальної історії та методологічними можливостями численних історіографічних поворотів у світовій історіографії останніх десятиліть. Серед них роль та місце соціальної еліти в суспільному житті та господарстві, специфіка стосунків, у тому числі поземельних, з іншими станами, ставлення до залежного населення, станові проблеми дворянства, повсякденне, приватне та сексуальне життя, дозволя, уявлення та емоції. Без дослідження цих проблем неможливе глибоке розуміння не лише соціальної групи, соціальних процесів, а й адекватне сприйняття «українського XIX століття» загалом. Освоєння потенціалу цих міждисциплінарних напрямів та методологічних новацій, поряд із перспективами екстенсивного розширення інформаційних можливостей за рахунок архівної евристики та археографічної практики, відкривають нові горизонти в розвитку української елітології як важливого сегменту української історичної науки.

REFERENCES

1. Barabash, N. S. (2007). Rid Bilozerskykh ta kulturnyi svit Ukrainy XIX – pochatku XX st. [The Bilozersky family and the cultural world of Ukraine in the 19th and early 20th centuries]. Kyiv, 264 s. (in Ukrainian).
2. Baranenko, S. M. (2017). Rehionalnyi vymir istoriohrafii dvorianstva v suchasni ukrainskii istorichnii nautsi pochatku XXI st. [The regional dimension of the historiography of the nobility in modern Ukrainian historical science of the early XXI century]. *Intelihentsiia i vlada. Serii: Istorii*, (37), 155–166 (in Ukrainian).
3. Blanutsa, A. (2018). Rets. na: Hurzhii I., Rusanov Yu. Dvorianstvo Livoberezhnoi Ukrainy kintsia XVIII – pochatku XX st. [Review: Gurzhiy I., Rusanov Yu. The nobility of Left-Bank Ukraine in the late 18th – early 20th centuries.]. *Krytyka*, (7–8) 249–250 (in Ukrainian). <https://krytyka.com/ua/reviews/dvoryanstvo-livoberezhnoyi-ukrayiny-kintsya-XVIII-pochatku-XIX-st-sotsialno-pravovyy>
4. Budzar, M. (2010). Dvorianska silska sadyba Livoberezhnoi Ukrainy XIX stolittia u suchasnykh istoryko-kraieznavchyykh doslidzhenniakh [Noble rural estate of Left-Bank Ukraine of the 19th century in modern historical and local history research]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Serii: «Istorii ta heohrafiia»*, (38), 194–199 (in Ukrainian).
5. Budzar, M. (2011). Istoryko-kulturna model panskoi silskoi sadyby v Ukraini XVIII–XIX stolit: teoretychni zasady doslidzhennia [Historical and cultural model of a manorial rural estate in Ukraine of the 18th-19th centuries: theoretical foundations of the study]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, (2), 145–149 (in Ukrainian).
6. Budzar, M. (2014/2015). Problema identychnosti kak konstruyovanyia sotsyalnykh praktyk lychnosti: k sozdaniyu «intelektualnoi byohrafiy» Hryhoryia Galahana [The problem of identity as the construction of social practices of the individual: towards the creation of the «intellectual biography» of Grigory Galagan]. *Almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky*, (8), 233–244 (in Ukrainian).
7. Budzar, M. (2022). Rodynnie zhyttia ukrainskoho dvorianstva pershoi chverti XIX st. (za dokumentamy Galaganiv iz fondiv Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Family life of the Ukrainian nobility in the first quarter of the 19th century (based on the Galagan documents from the collections of the Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine)]. *Ukrainska bihografistyka*, (23), 140–159 (in Ukrainian).
8. Budzar, M. (2011). Formy relihiino-kulturnoho blahodiinytstva vlasnykh panskykh silskykh sadyb Livoberezhnoi Ukrainy XVIII–XIX stolit yak predmet doslidzhen istorychnoho kraieznavstva [Forms of religious and cultural charity of the owners of the manorial estates of Left-Bank Ukraine in the 18th-19th centuries as a subject of research in historical local history]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Serii: «Istorii ta heohrafiia»*, 2011, (42), 9–14 (in Ukrainian).
9. Budzar, M. (2015). Khudozhno-kulturna spadshchyna panskoi sadyby Livoberezhnoi Ukrainy XIX – pochatku XX st.: varianty istorychnykh prezentatsii [Artistic and cultural heritage of the manor

- estate of Left-Bank Ukraine in the 19th – early 20th centuries: variants of historical presentations]. *Kyivski istorychni studii*, (1), 98–107 (in Ukrainian).
10. Budzar, M., Tereshchenko, T. (2024). Minlyvyi svit ukrainskoho dvorianyna XIX st.: pryklad Mykhaila Markevycha [The changing world of a 19th-century Ukrainian nobleman: the example of Mykhailo Markevich]. *Ukrainska biohrafistyka*, (25), 185–215 (in Ukrainian).
 11. Havrylyshyna, N. A. (2014). Rid Kochubeiv v istorii Livoberezhnoi Hetmanshchyny (seredyna XVII – kinets XVIII st.) [The Kochubey family in the history of the Left-Bank Hetmanate (mid-17th – late 18th century)] (Candidate's thesis). Kyiv, 16 s. (in Ukrainian).
 12. Holubchuk, H. D. (2003). Rid Markovychiv-Markevychiv u kulturno-hromadskomu zhytti Ukrainy: «Nova simeina istoriia [The Markovych-Markevych family in the cultural and public life of Ukraine: «New family history»] (Candidate's thesis). Dnipropetrovsk, 20 s. (in Ukrainian).
 13. Gurzhii I., Rusanov, Yu. (2017). Dvoryanstvo Livoberezhnoyi Ukrayiny kintsya XVIII – pochatku XX st.: sotsialno-pravovyy status i mistse u vladnykh strukturakh Rosiyskoyi imperiyi [The nobility of Left Bank Ukraine of the late 18th and early 20th centuries: socio-legal status and place in the power structures of the Russian Empire]. Kyiv, 172 s. (in Ukrainian).
 14. Zhurba, O., Lytvynova, T. (2024). Refleksii z pryvodu arkhеоhrafichnoho vydannia «Z Galaganivskoho arkhivu» 2017–2020 rr. [Reflections on the archaeographic publication «From the Galagan Archive» 2017–2020]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, (4), 193–206 (in Ukrainian).
 15. Kazmirschuk, M., Mekh, N. (2021). Maietkova kultura Ukrainy v suchasnykh humanitarnykh ta pryrodnychkykh doslidzhenniakh [Property culture of Ukraine in modern humanitarian and natural science research]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, (3), 157–169 (in Ukrainian).
 16. Kohut, Z. (2004). Problemy doslidzhennia ukrainskoi elity Hetmanshchyny (1650–1830) [Problems of researching the Ukrainian elite of the Hetmanate (1650–1830)]. In *Kohut Z. Korinnia identychnosti. Studii z rannomodernoi ta modernoi istorii Ukrainy*. Kyiv, 27–45 (in Ukrainian).
 17. Lytvynova, T. (2010). Tradytzii ta perspektyvy doslidzhennia identychnosti ukrainskykh elit druhoi polovyny XVIII – pershoi polovyny XIX st. [Traditions and prospects of research into the identities of Ukrainian elites in the second half of the 18th – first half of the 19th centuries]. *Historia-mentalność-tożsamość: Studia z historii, historii historiografii i metodologii historii*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Poznańskiego, 193–202 (in Ukrainian).
 18. Lytvynova, T. F. (2018) Polyaki skvoz' prizmu identychnosti ukrainskoj elity seredyny XIX v. [Poles through the prism of the identity of the Ukrainian elite of the mid-19th century]. In *Dobre s zle sąsiedztwa. Obce – nasze – inne. T. 1: Bliscy I dalecy sąsiedzi*, 102–111 (in Russian).
 19. Lytvynova, T., Malysko, O. (2023). Hospodarski zainiattia yak povsiakdenni praktyky dvorianstva Livoberezhnoi Ukrainy pershoi polovyny XIX st. [Economic affairs as everyday practices of the nobility of Left-Bank Ukraine in the first half of the 19th century]. *Ukrainskyi selianyn*, (29), 53–61 (in Ukrainian).
 20. Lytvynova, T. F. (2011). «Pomishchytska pravda». Dvorianstvo Livoberezhnoi Ukrainy ta selianske pytannia naprykintsi XVIII – v pershii polovyni XIX stolittia (ideolohichniy aspekt) [«Landlord's Truth». The nobility of the Left Bank of Ukraine and the peasant question in the late eighteenth – in the first half of the nineteenth century (ideological aspect)]. Dnipropetrovsk, 732 p. (in Ukrainian).
 21. Opanasenko, V. V. (2003). Rol chernihivskoho dvorianstva v suspilno-politychnomu ta kulturno-osvitnomu zhytti Ukrainy 1785–1860 rr. [The role of the Chernihiv nobility in the socio-political, cultural and educational life of Ukraine in 1785–1860] (Candidate's thesis), Kharkiv, 19 s. (in Ukrainian).
 22. Panashenko, V. V. (1995). Sotsialna elita Hetmanshchyny (druha polovyna XVII–XVIII st.) [The social elite of the Hetmanate (second half of the 17th-18th centuries)]. Kyiv, 1995, 210 s. (in Ukrainian).
 23. Prysiazhniuk, Yu. (2012). Rets. na: Lytvynova T. F. Pomishchytska pravda». Dvorianstvo Livoberezhnoi Ukrainy ta selianske pytannia naprykintsi XVIII – u pershii polovyni XIX stolittia (ideolohichniy aspekt), 2011. 732 s. [«Landlord's Truth». The nobility of the Left Bank of Ukraine and the peasant question in the late eighteenth – in the first half of the nineteenth century (ideological aspect)]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii «Istorychni nauky»*, (29), 139–141 (in Ukrainian).
 24. Tovstoliak, N. M. (2006). Metsenaty i suspilni diachi Tarnovski, yikh mistse ta rol v istorii Ukrainy XIX st. [Patrons and public figures Tarnovsky, their place and role in the history of Ukraine in the 19th century] (Candidate's thesis), Kryvyi Rih, 16 s. (in Ukrainian).

25. Yakymenko, L. I. (2019). Dvorianstvo Naddniprianshchyny v doslidzhenniakh suchasnykh istorykiv [Nobility of the Dnieper region in the research of modern historians]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny*, (5), 43–49 (in Ukrainian).

Received 22.02.2025

Received in revised form 17.03.2025

Accepted 26.03.2025

DOI: 10.15421/272508

UDC 621.3 (09) + 921.3(477)

O. Ye. Tverytnykova

National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine

CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE OF KHARKIV: THE ELECTROTECHNICAL BUILDING OF NTU “KhPI”

E-mail: tveekhpi@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6288-7362>

Abstract. The early 20th century urban development of Kharkiv deserves special attention. At that time, Constructivism became a notable direction developing culture and the arts in Ukraine, a style particularly characteristic of Kharkiv. Today, one of the lesser-known projects in the constructivist style by O. M. Beketov is the building for the Electrotechnical Faculty at the Kharkiv Technological Institute (Kharkiv Polytechnic Institute and National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute” at various times). The aim of the article is to study the features of the construction of the Electrotechnical Building of NTU “KhPI” and to analyze its current state as an object of cultural and historical heritage of the Kharkiv region, outlining the contribution of the academician of architecture O. M. Beketov to the development of constructivism in Kharkiv. This study examines the contributions of Professor P. P. Kopniaiev in establishing the Electrotechnical Faculty and in constructing a separate building for it. Drawing from his experiences during academic trips to leading technical schools in Germany, P. P. Kopniaiev incorporated this knowledge into a project titled “Preliminary Design of the Electrotechnical Laboratories Building at KhTI,” enlisting the collaboration of Academician of Architecture O. M. Beketov. The initial proposal featured a three-story trapezoidal building with a large basement area and spaces for lectures, laboratory practice, and scientific research, with multiple entrances in addition to the main one. The first floor housed laboratories for electrical measurements, electric machinery, high voltage, photometry, radio, electrification, and energy studies. Later, the classical style was adapted to reflect Constructivism. The role of Professor P. P. Kopniaiev in creating the high-voltage hall, where unique research focused on atmospheric voltage and the development of new types of equipment was conducted in the latter half of the 20th century, has been established. The Electrotechnical Building of Kharkiv Polytechnic, constructed according to sketches by the architect O. M. Beketov and the technical project by Professor P. P. Kopniaiev, is well-known to multiple generations of polytechnic students. Built in the late 1920s to early 1930s, it was, at the time, the most modern constructivist-style structure equipped with a variety of advanced equipment. During the military conflict of 2022, the central part of the city of Kharkiv suffered massive damage. This also affected the buildings of the Kharkiv Polytechnic. Of course, as an object of cultural heritage, the electrical engineering building needs to be renovated. When carrying out restoration work, it is necessary to take into account the concept laid down by its creators—a special building for training and conducting scientific research, the most convenient in terms of planning and technical equipment.

Keywords: cultural heritage, monument preservation, local history, history of science, architecture, Modernism, Constructivism, architect, O. M. Beketov, P. P. Kopniaiev, Kharkiv, Kharkiv Technological Institute.